

Umetnost kot pica

Si je Handke zaslužil nagrado?

Boris Vezjak

Ni prvič, da je podeljena Nobelova nagrada, pa tudi kakšna nagrada nižjega ranga, sprožila številne javne polemike o ustreznosti in upravičenosti zaradi spornih preteklih izjav in ravnanj slavljence. Že zgolj zgodovina nobelovcev nam postreže s plejado podobnih kontroverz. Svetovna in še bolj slovenska javnost je nedavno sledila primeru Petra Handkeja, materi Slovenki rojenega na avstrijskem Koroškem in s slovenskimi kraji intenzivno kulturno in osebno povezanega. Zato delitev na dva pola, med zagovornike in nasprotnike, posledično pa burne polemike in družbena igra opredeljevanja nikogar niso presenetili. Če smo čisto odkriti, sta se bolj kot drugod ta pola enakovredno spopadla ravno pri nas.

Stališče zagovornikov je bilo preprosto: tudi če Handkeju res lahko očitamo sporne izjave ali celo dejanja iz preteklosti, najbolj povezana z njegovim političnim zagovorom srbskega režima Slobodana Miloševića in javno podporo izvajalcem genocida, to ne bi smelo omadeževati njegovega literarnega ustvarjanja in temu sledeče nagrade. Na to je namigoval tudi sam, ko se je odločil prekiniti stike z novinarji in zarobantili, da nihče od njih ne ve ničesar o tem, kar je napisal. Če so Handkejevi zagovorniki govorili celo o zavisti in patološkem zaničevanju, so nasprotniki menili drugače: umetniškega dela pri presoji tega, komu podeliti nagrado, nikakor ne moremo ločiti od same osebe, upoštevati moramo avtorja »v paketu«, nanj gledati celotno ali – celovito. Upoštevajoč tak pristop lahko zato le zanikamo upravičenost dodeljene nagrade, saj ta po svoji simbolični teži nujno predpostavlja posredno legitimacijo Handkejevih prepričanj in dejanj, s katerimi se je poklonil »balkanskim krvnikom«. In res, združenje mater Srebrenice je sledilo temu in od Odbora za literaturo pri Švedski akademiji zahtevalo, da se mu nagrada odvzame. Podob-

no ogorčenost je nad podelitvijo pokazal ameriški PEN in številni komentatorji v najpomembnejših svetovnih medijih.

Poimenujmo prvi tabor za »izolacioniste« – ker verjamejo, da moramo motriti umetnost (tudi znanost) izolirano, samo po sebi, ob tem pa jo odmisli od umetnika. Spet drugi naj bodo »holisti«, saj verjamejo v holizem, celostni in »neločeni« pogled na umetnika in umetnino. Komu dati prav in kako tehtni sta miselni izpeljavi enih in drugih? Pojdimo najprej k Handkejevimi zagovornikom, ki mu nagrado privoščijo, v slovenskem primeru najbrž tudi zato, ker je malce »naš«. Glede osnovnega načela, ki mu izolacionist pri tem sledi, da je namreč vedno potrebno ločiti umetniško ustvarjalnost posameznika od njegove osebnosti, sem nedavno zasledil zanimivo analogijo s pico, ki v popolnosti opiše takšno pozicijo: ko vam jo dostavijo na krožniku, boste ocenjevali le to, ali je pica dobra. Vaša presoja ne bo v ničemer odvisna od tega, kdo je kuhar; ne bo vas zanimalo, kaj je storil v preteklosti, ali je morda koga ubil, ali pomaga Karitasu, ali je gejevski aktivist ali zadržan homofob, bореc za človekove pravice ali nasprotnik splava, tudi se ne boste zmenili za barvo polti in se spraševali, ali plačuje davke. Pri pici bo štel okus, videz, njene intrinzične kvalitete in njena slastnost, ne kuhar. Značajsko slab kuhar lahko pripravi odlično pico, najbolj kreposten pa nam bo povzročil dolgotrajno zgago.

Analogija s pico nam želi pojasniti, da je ločevanje znanstvenega dosežka od znanstvenika in umetnika od umetnosti neizbežno, kajti nekoga bomo lahko prepoznali za slabo osebo, a odličnega umetnika ali znanstvenika, zato njegovega dela ne bomo zavračali, tako kot nam ne pride na misel, da bi zavrnilo omamno italijansko jed. Logično velja tudi obratno; nekdo je lahko krepostna in moralno nesporna oseba, toda kot umetnik ali znanstvenik ni pokazal ničesar. Zato v svoje presoje, stališča in tudi odločitve za nagrado nikakor ne bi smeli »primešati« naših pogledov nanj.

Intrigantno dodatno vprašanje bi bilo, zakaj sploh predpostavljamo, da obstaja korelacija med obojima. Najbrž zaradi etičnih modelov od antike naprej in vsenavzoče etike vrlin, ki je dolgo obvladovala naše dojemanje moralnosti in po kateri zgolj dobri ljudje počnejo dobra dejanja, slabi pa nujno slaba. No, toliko o argumentu Handkejevih zagovornikov – umetnosti v obliki pice – in zdi se, da jih najdemo v taboru izolacionistov. Kako daleč so pri tem pripravljeni stopiti in ali bi umetnost ostala inherentno dobra, če bi umetnik v svojih delih na primer opravičeval zločine, ne vemo. Najbrž ne na podoben način, kot bi tudi sicer izjemno okusna pica ne teknila, če bi kuhar na njej s paradižnikovo mezgo izpisal politično zavržno idejo.

Poskusimo zdaj preveriti, ali se morda Handkejevi nasprotniki, torej tisti, ki so bolj ali manj ogorčeni nad podeljeno nagrado, ne strinjajo glede osnovnega principa, torej načela »Ločujmo umetnost od umetnika«. Je njihovo prepričanje temu nasprotno in so potemtakem holisti? V presojo ob podelitvi nagrade nujno vključujejo celotnega človeka, vendar kaj vse ta celota obsega, lahko postane predmet široke razprave. Handkejev kritik nujno ne pravi, da je njegov literarni opus slab zato, ker ga je pisal slab človek, kajti ob svojem prepričanju, da mu nagrada ne pripada, mu zlahka priznava popolno umetniško kvaliteto:

tej velika večina nasprotnikov nagrade ni oporekala. Težavo prej vidi le v legitimaciji političnih stališč, ki jo prinaša nagrada kot takšna, in za sporno jemlje dejstvo, da kot družba slavimo pisatelja s kontroverznimi dejanji.

Če to drži, potem je zadrega na strani izolacionista – za to, da bi upravičil Nobelovo nagrado, sme in zmore uporabiti le argument s pico, toda z njim zgreši poanto kritikov, saj lahko v nedogled ponavlja le, da je ta sočna in slastna, vprašanju legitimacije pa se povsem izogne. V Handkejevemu podobnih primerih so izolacionisti običajni čisti ljubitelji književnosti, tudi sicer verniki v presežno naravo umetniške resnice, neodvisne od opazovalca in celo avtorja. In če največkrat verjamejo, da je dobra literatura neodvisna od tega, ali je pisec dobra oseba, bi bližino takšnih prepričanj morda prej pripisali holistu. Toda ne nujno.

Izolacionistova zadrega postane še večja, ker je prisiljen zagovarjati upravičenost nagrade celo v primeru, ko bi slavljenec dejansko bil vojni zločinec in gnil v zaporu, saj njegova pozicija težko prenese vmesne možnosti. Če moramo umetnost in znanost ločevati od umetnika in znanstvenika, smo to prisiljeni storiti v vsakem posamičnem primeru. Holist je tukaj na boljšem, saj mu »celostna« obravnava« ne zapira vrat in lahko upošteva vsakokratne okoliščine pri skupni obravnavi obojega, jih tehta in ocenjuje po njihovi teži. Ko je Handkeja ob podelitvi njegova nekdanja partnerka Marie Colbin obtožila, da jo je pretepal, bo morda dejal, da takšno sicer zavržno dejanje še ne izniči upravičenosti nagrade, kakor tudi ne že kar njegova politična stališča po sebi, zagovor vojnih zločinov pač.

Sam sem med tistimi, ki menijo, da je Handke stopal po meji in jo za las tudi prestopil – a zaradi tega ni nujno nič manj imeniten avtor. Najvišje nagrade na svetu mu ne bi podelil, ker mislim, da se v njej neizogibno zrcali simbolično priznanje človeku kot človeku – in to dobremu ali zlemu. Ne mislim, da bi smeli pri filozofu Martinu Heideggerju povsem odmisli njegov zagovor nacističnega režima, a tudi ne, da bi morali zavoljo tega zavrniti njegovo filozofijo. Raziskovalec Caravaggia se bo moral ukvarjati s podatkom, da je slikar nekoga ubil, ampak to dejstvo njegovih slik ne bo naredilo manj veličastnih, umetnostni zgodovinar pa bo stal pred izzivom, kako v analizi upoštevati tudi takšne življenjske okoliščine. Nacistična koketiranja Knuta Hamsuna bi izolacionista ne smela odvrniti od Nobelove nagrade, toda tu dileme ni bilo, ker jo je prejel že leta 1920.

Nekatere drugačne, čeprav tem vzporedne kontroverze se odpirajo okoli literarne percepcije: v kakšni meri na naše literarno, estetsko, glasbeno, likovno in drugo doživetje vpliva sama vednost o avtorju, kadar je ta za družbo ali nas osebno moteča? Je ogledovanje Van Goghovih del kaj drugačno, če upoštevamo njegove duševne stiske? Kako prebiranje Normana Mailerja spremeni podatek, da je zabodel svojo ženo, in ali na naše poslušanje vpliva informacija, da je David Bowie seksual z mladoletnimi osebami, nekaj podobnega pa morda doživljamo tudi ob ogledu filmov Romana Polanskega in Woodyja Allena? Se je naše doživljanje njihovih del zaradi tega drastično spremenilo in ali bi se moralo? Se spreminja tudi za nazaj?

Podobno velja tudi za Petra Handkeja: izolirani pogled na umetniško ustvarjanje najbrž ni mogoč. Vprašanje je le, kje bomo v naših presoajah potegnili mejo.